

CULTURA CERAMICEI LINIARE ÎN MOLDOVA *)

(PE BAZA SĂPĂTURILOR ARHEOLOGICE DELA
GLĂVĂNEȘTII -VECHI, IAȘI)

DE

I. NESTOR

Descoperirea culturii neolitice cu ceramică liniară pe teritoriul Moldovei pune o serie de probleme, a căror tratare ar putea părea prematură, având în vedere stadiul actual al cercetărilor noastre. În adevăr, datele pe care le posedăm până în prezent cu privire la acest fenomen nu îngăduie încă o rezolvare bine întemeiată a problemelor fundamentale, care se pun în mod necesar ori de câte ori luăm cunoștință de o nouă manifestare a vieții societăților omenesci pe teritoriul patriei noastre. Este adevărat că săpăturile intensive executate la Glăvăneștii-Vechi au scos la iveală un material destul de bogat, care așteaptă încă să fie studiat cu toată atenția. Nu mai puțin adevărat este însă că nici aceste săpături nu ne-au pus la dispoziție — nici în conținutul resturilor descoperite și nici în ceea ce privește asocierea lor, sau situația lor stratigrafică — datele absolut indispensabile pentru soluționarea cu succes a problemelor la care am făcut aluzie. Cu toate acestea, socotim că este indispensabil ca încă de pe acum, și înainte de a proceda la noi cercetări pe teren, să încercăm o definire a problemelor care se pun în legătură cu această nouă descoperire și o precizare a ipotezelor pe care situația actuală a documentării noastre le îngăduie. O dezbateră de acest gen nu poate fi lipsită de utilitate pentru orientarea viitoarelor cercetări. Ea ar putea, în același timp, să ducă la o situație mai concretă a semnificației fenomenului dezbătut în cuprinsul dezvoltării vieții neolitice din regiunea respectivă. Prezentăm așa dar considerațiile ce urmează într-o formă cât mai concisă, acordându-le mai mult caracterul unor teze cu argumentare sumară, pentru a crea o bază de discuție.

Ar fi prezumțios să se încerce în momentul de față abordarea problemei trecerii dela sălbăticie la barbarie, pe teritoriul patriei noastre. Lipsesc pentru aceasta, aproape cu desăvârșire, datele documentare. Totuși, cu cât vom reuși să urmărim mai adânc în trecut epoca barbariei, cu atât ne vom apropia de lămurirea procesului de tranziție dela sălbăticie la barbarie. Descoperirea culturii neolitice cu ceramică liniară ne plasează, laolaltă cu alte descoperiri, în plină problemă a începuturilor treptei mijlocii a

*) Comunicare ținută în ședința din 19 Martie 1951 la Secția de Istorie Veche a Institutului de Istorie și Filosofie al Academiei R.P.R., București.

barbariei, problemă care pentru regiunea care ne preocupă ni se înfățișează ca aceea a originii culturii Tripolie-Cucuteni. Până la recente descoperiri, problema aceasta rămânea cantonată în domeniul ipotezelor precumpănitor abstracte, aproape total lipsite de bază documentară. Spiritul în care s'au purtat în ultimii cca 50 de ani, în cea mai mare parte, discuțiile în acest sector, constituie cea mai frapantă ilustrare a faptului pe care l-am amintit.

Totuși, în ultima parte a perioadei de timp menționate, se accentuase tot mai mult tendința de a opune concepției care vedea în prezența triburilor de cultivatori neolitici în aceste regiuni efectul unei imigrări de populații și de cultură, ca și speculațiilor legate de acest fel de a vedea, un punct de vedere care năzuia să sublinieze dezvoltarea locală, autohtonă a acestor noi forme de viață. Această ultimă concepție nu poate să se sprijine pe niciun fapt documentar direct, ci se întemeiază doar pe supoziții sugestive. Trebuie subliniat faptul că cel mai important considerent de ordin teoretic, în sprijinul autohtonismului procesului de dezvoltare a barbariei în această regiune a Europei, se bizuia pe originea local-europeană a sistemului de ornamentare spiralo-meandric — o componentă esențială a culturii Cucuteni-Tripolie — cu sublinierea foarte probabilei derivări liniar-ceramice a ei. Se ajunsese, în felul acesta, chiar la postularea de-a dreptul a unei componente liniar-ceramice în procesul de formare a culturii Cucuteni-Tripolie. Acest lucru însemna totodată și o hotărîită orientare a cercetărilor către procesul local de transformare a modului de viață, în trecerea dela sălbăcie la barbarie, deoarece epoca treptei inferioare a barbariei reprezintă doar o pregătire a fenomenului care ne apare deplin dezvoltat pe treapta mijlocie, adică în neolitic. Nu trebuie să uităm niciun moment că acest studiu al formelor concrete ale civilizației materiale nu are alt scop și alt sens decât pe acela de a ne ajuta să desvăluim procesul dialectic al transformării istorice a vieții societăților omenești din aceste regiuni, dela o treaptă la alta, în cuprinsul modului general de viață caracteristic orânduirii de comună primitivă. Aceste transformări au avut drept prim efect trecerea societăților respective la economia stabilă a cultivării plantelor și creșterii animalelor domestice, punând astfel bazele întregului proces de dezvoltare și diferențiere a forțelor de producție, care, de-a-lungul treptelor mijlocie și superioară ale barbariei, a dat naștere formei superioare a modului de producție sclavagist.

Descoperirea culturii cu ceramică liniară în Moldova este de fapt o realizare întârziată și care se datorește în cea mai mare măsură intensificării cercetărilor arheologice în această provincie, în ultimii ani de reorganizare și planificare chibzuită a acestor cercetări. Prima întâlnire a unui arheolog cu resturi ale culturii ceramice liniare pe teritoriul Moldovei s'a petrecut cam prin anul 1934, când preotul C. M a t a ș a a descoperit la Ilișeni, raionul Piatra-Neamț, un fragment mai mare dintr'un vas aparținând acestei culturi, asociat cu câteva așchii de obsidiană. Vasul nu a putut fi determinat dintru început, iar bănuiala precis orientată pe care am consemnat-o în 1942, când am examinat pentru întâia dată acele resturi, a rămas, nefiind confirmată de alte observații, fără urmări imediate. De abia la descoperirea în cursul anului 1949, în urma cercetărilor organizate de M i r c e a P e t r e s c u - D â m b o v i ț a, a unui fragment ceramic abso-

lut caracteristic la Perieni-Tutova, pe care Petrescu l-a identificat din primul moment ca liniar-ceramic, problema prezenței acestei culturi în Moldova a intrat într-o nouă fază. Sondajele executate în același an, 1949, la Perieni, au confirmat întru totul supoziția existenței în acel loc a unei așezări liniar-ceramice. Săpăturile dela Glăvăneștii-Vechi (Iași), în cursul aceluiași an, au avut drept rezultat, printre altele, și descoperirea unei noi așezări de același gen. A urmat în 1950 descoperirea întâmplătoare a unui număr restrâns de resturi ale culturii ceramice liniare la Valea Lupului (Iași), fără ca sondajele executate acolo să fi putut identifica așezarea respectivă. Tot în 1950, A l e x a n d r u O b r e j a, dela Facultatea de Geografie din Iași, a cules pe teritoriul comunei Sălcești (Tutova), în valea Bogotei, un fragment ceramic de tipul care ne preocupă. Trebuie amintit de pe acum faptul că, înafară de resturile din raionul Piatra-Neamț, toate descoperirile de ceramică liniară din Moldova au ieșit la iveală pe locuri în care se găsesc și resturi ale unei alte culturi neolitice vechi, nou descoperite în această provincie, anume cultura Criș. Descoperirile de ceramică liniară făcute până acum în Moldova sunt suficiente pentru a stabili existența unei locuiri a triburilor liniar-ceramice în Moldova, deocamdată în regiunea dintre Tutova și Iași.

Pentru a încerca o explicare a prezenței culturii cu ceramică liniară în Moldova, și a descoperii eventual căile de pătrundere a acestor populații acolo, este necesar să cercetăm dacă în regiunile învecinate — și în care anume din ele — au locuit aceste triburi. Pe teritoriul patriei noastre, cultura ceramice liniare a fost semnalată până în prezent, după cât suntem informați, numai în Transilvania. Cercelătorul maghiar R o s k a M a r t o n a atras atenția, încă din 1936, asupra unui fragment ceramic descoperit în stratul cel mai de jos al așezării dela Turdaș și pe care l-a considerat drept liniar-ceramic. El a atribuit de asemenea acestei culturi și un număr de fragmente ceramice dela Turdaș, colecționate de Sofia Torma, precum și un ciob descoperit la Petrești în Reg. Sibiu. După câte am putut însă controla, aceste presupuse elemente liniar-ceramice din Ardeal nu pot fi atribuite culturii cu ceramică liniară și nu pot fi socotite ca o dovadă a existenței acestei culturi în regiunile respective. Nu ne putem socoti îndreptățiți, așa dar, în starea actuală a documentării noastre, să legăm locuirea liniar-ceramică din Moldova, teritorial, de o locuire asemănătoare din Transilvania. În schimb, lucrul este posibil în ceea ce privește teritoriul Poloniei și al Ucrainei de Vest. În Polonia, cultura ceramice liniare a avut puternice centre în basinul Vistulei. Aceste centre de pe Vistula nu se aflau însă în contact direct teritorial cu aria de locuire a ceramice pictate, care se întindea cu extremitatea ei de Nord-Vest până în unghiul format de râul Zbrucz și cursul superior al Nistrului, aproximativ până la o linie care ar lega dela Nord-Est la Sud-Vest orașele Tarnopol și Stanislav. Dacă cercetăm însă regiunea care se întinde spre Sud-Est de cursul superior al Vistulei, constatăm, documentată încă sporadic, o pătrundere a ceramice liniare, în faza ei mai nouă de dezvoltare, în basinul Nistrului superior. Această pătrundere se poate jalona deocamdată prin așezarea dela Boguchwala, districtul Rzeszow, situată în Polonia de Sud-Est, în bucla pe care o face râul San pe cursul său mijlociu. Întâlnim apoi în basinul Nistrului descoperirile dela Clodnica, în regiunea cea mai apuseană a Uniunii Sovietice. De o deosebită

importanță este faptul că ceramica liniară a pătruns și în teritoriul de maximă extensiune nord-vestică a culturii Tripolie-Cucuteni, pe care l-am amintit adineaori. Se cunosc până în prezent trei localități din această regiune a Nistrului superior, în care s'au descoperit resturi ale culturii ceramice liniare: Niezwiska, pe malul drept al Nistrului, Torskie și Bilce Zlote, pe stânga Nistrului. Niezwiska și Bilce-Zlote sunt și așezări cu ceramică pictată. Avem, așa dar, în această regiune, nu numai așezările cu ceramică liniară cele mai apropiate teritorial de așezările respective din Moldova, ci și o situație similară celei din Moldova, anume, prezența ceramicii liniare în aria de răspândire a culturii Cucuteni-Tripolie. Ținând seama de faptul că până în prezent cultura ceramicii liniare nu este documentată în Ungaria în mod cert, spre răsărit, decât maximum până în regiunea orașului Debrecin, și că ea nu este cunoscută în Slovacia decât în partea apuseană a acestei provincii, lipsind în Ucraina Subcarpatică, singura ipoteză care ar putea pretinde, în momentul de față, că se întemeiază pe fapte, este aceea că ceramica liniară a pătruns în Moldova pe calea nordică, de-a-lungul arterei Nistrului superior. Trebuie adăugat faptul că, deocamdată, așezările liniar-ceramice din regiunea Iașului sunt cele mai răsăritene puncte în care s'a constatat până acum prezența acestei culturi.

Cultura ceramicii liniare reprezintă în Europa, de-a-lungul întregii fâșii de loess, care se întinde din Belgia spre răsărit, acum până la Iași, o manifestare a vieții primilor cultivatori de plante din aceste regiuni ale Europei. Nu ne interesează în lucrarea de față unde a fost centrul ei inițial de formare, ci doar faptul că ea apare în regiunile noastre într'o fază de dezvoltare mai târzie, aceea caracterizată prin decorul cu „note muzicale”. Atâta timp cât nu avem indicii cu privire la prezența în regiunile noastre a fazei vechi, inițiale, a ceramicii liniare — în vreme ce această primă fază este documentată în Europa centrală — suntem obligați să admitem că triburile liniar-ceramice au pătruns atât în Galiția, cât și în Podolia și Moldova, în cadrul unei expansiuni pornite din spre Vest. Aceasta înseamnă că, cel puțin pentru moment, suntem siliți să nu considerăm regiunile noastre ca făcând parte din aria de formare a culturii cu ceramică liniară. Se cunoaște în mod general caracterul expansiv al acestor populații de cultivatori pașnici și astfel este admis că, în căutarea de tot mereu alte terenuri cultivabile nescăltuite, ei au ajuns să colonizeze și regiunile noastre. Cultura lor este o cultură neolitică de caracter vechi. Ea păstrează încă în ceramică și în uneltele de piatră unele tradiții mezolitice, care vor fi depășite după aceea în cursul dezvoltării mai complexe a neoliticului european. Slăbirea pastei ceramice la vasele de uz casnic cu ajutorul paielor tocate și folosirea unor tipuri de unelte de silex de tip microlitic subliniază caracterul vechiu al acestei culturi. Dacă analizele ulterioare vor confirma rezultatele examinării de până acum, se va putea eventual stabili că pentru această fază din dezvoltarea neoliticului dela noi este caracteristică cultivarea grâului primitiv (*triticum monococcum*), deci o etapă mai primitivă în procesul de producție a mijloacelor de hrană. Nu este mai puțin adevărat însă că avem de a face cu o formă de viață neolitică deplin dezvoltată și care are toate trăsăturile specifice modului de producție al treptei mijlocii a barbariei: o ceramică evoluată (căci înafară de specia primitivă amintită, cultura liniar-ceramică este în posesia și a unei specii superioare din punct de vedere tehnic), folo-

sirea uneltelor de piatră șlefuită, cunoașterea cultivării primitive a plantelor-cereale, folosirea pentru hrană a animalelor domestice, printre care predomină cornutele, și modul de viață stabil, sedentar, în aglomerări gentilice.

Faptul că în regiunile noastre nu se constată o dezvoltare mai îndelungată a culturii liniar-ceramice, faptul că până în prezent nu s'au descoperit materialele din prima fază de evoluție a ei, apoi împrejurarea că așezările cunoscute dau totdeauna impresia unei scurte locuiri, precum și faptul că alte forme neolitice se dezvoltă ulterior în teritoriul respectiv, ne fac să credem că durata locuirii specifice a triburilor cu ceramică liniară în cuprinsul ariei Tripolie-Cucuteni a fost scurtă.

* * *

Una din chestiunile cele mai importante care se pun în legătură cu prezența ceramicii liniare în Moldova, chestiune de a cărei lămurire depinde întreaga interpretare istorică a acestui fenomen, este aceea a poziției în timp pe care o ocupă ceramica liniară față de celelalte culturi neolitice, de tip vechiu sau nou, în Moldova. După cum am amintit la început, în ultimii doi ani s'a descoperit în Moldova, înafară de ceramica liniară, și cultura de tip Criș. Cu mai mulți ani înainte, Radu Vlădescu reușise să identifice în stratul I dela Izvoare (Neamț), cultura cunoscută acum sub denumirea *precucuteni* și reprezentând, după avizul unanim al specialiștilor, prima etapă a dezvoltării culturii Cucuteni propriu zise.

Cultura Criș este o cultură neolitică de caracter vechi a cărei arie de formare și de răspândire este orientată, față de Moldova, spre Sud-Vest. Ea a reprezentat probabil cel mai vechi aspect de viață neolitică în spațiul cuprins între Tisa, Prut și Balcani, pe unde se leagă de sigur de cele mai vechi culturi din Grecia și eventual din Anatolia.

Observații stratigrafice directe, cu privire la raportul în timp dintre cultura Criș și cea cu ceramică liniară, nu avem nici în Moldova și nu se cunosc nici în restul ariei comune de răspândire a acestor două culturi. Situația generală din basinal Tisei și al Dunării mijlocii, cu diferitele observații stratigrafice indirecte făcute acolo, arată însă că în aceste regiuni liniar-ceramica evoluată, decorată cu „capete de note”, este o apariție posteroară culturii Criș. Lucrările se înfățișează în sensul că grupa Criș reprezintă în acele regiuni stratul de bază, autohton, al viețuirii neolitice, în timp ce cultura ceramicii liniare apare ca un element venit ulterior. Nimic nu se opune pentru moment supoziției că aceeași situație este valabilă și pentru Moldova. Faptul că în Moldova ceramica liniară apare în mod aproape constant în aceleași așezări în care este prezentă și cultura Criș, nu ni se pare că ar constitui în niciun caz un argument în sprijinul contemporaneității celor două culturi. Socotim că situația dela Glăvăneștii-Vechi, unde cele două culturi și-au avut așezările alăturate (fără a se suprapune), este decisivă în sensul că nu poate să fie vorba de o locuire concomitentă.

Pe de altă parte, raportul cronologic relativ dintre cultura ceramicii liniare și faza *precucuteni*, cu privire la care nu avem de asemenea observații stratigrafice, trebuie neapărat judecat în funcție de dezvoltarea tipologică și stilistică, afară de cazul când nu preferăm să renunțăm la încerc-

carea de a înțelege aceste fenomene până la eventuala descoperire a unei indicații stratigrafice, descoperire care poate să nu survină niciodată.

Așa dar, tipologic și stilistic trebuie să ținem seama de faptul că nu se poate găsi fazei precucuteni nicio altă ascendență decât cea liniar-ceramică, indiferent de locul unde se admite că se va fi petrecut derivarea. Cultura precucuteni este în adevăr legată în sensul indicat de ceramica liniară, atât prin motivistica spiralo-meandrică, cât și prin caracterele tehnice și în parte formale ale ceramicii. De aceea, până la noi probe, nu putem avea în vedere altă ipoteză, decât pe aceea că faza precucuteni este ulterioară ceramicii liniare. De altfel, în această direcție ne îndrumă și apariția cuprului în precucutenian și absența lui constantă din așezările cu ceramică liniară. Însfârșit, faptul că, după cum s'a constatat stratigrafic la Izvoare, faza precucuteni este urmată de etapa *protocucuteni* și apoi de Cucuteni A clasic, ni se pare că, legat și de considerațiile notate mai sus, nu lasă niciun loc pentru ipoteza posteriorității ceramicii liniare față de precucuteni. Dacă stabilim, așa dar, cuplul de succesiune: ceramică liniară - precucuteni, devine imposibilă și intercalarea culturii Criș după ceramica liniară, pentru că am întrerupe procesul de derivare a uneia din cealaltă.

Ne putem gândi totuși, pentru a lăsa deschise toate posibilitățile, la un oarecare raport de contemporaneitate, cel puțin parțială (în arii geografice *deosebite*), între culturile Criș și liniar-ceramică, raport pe care *Mircea Petrescu-Dâmbovița* îl apără mai mult intuitiv. Dacă admitem caracterul mai mult păstoresc al triburilor Criș, așa cum încearcă să-l dovedească învățatul maghiar *Banner*, atunci am putea reflecta la posibilitatea ca aceste triburi Criș să fi părăsit într'un anumit moment și din anumite motive regiunea, lăsând loc liber pătrunderii cultivatorilor liniar-ceramiciei. Fapt este că, atât la Glăvănești, cât și la Valea Lupului, s'au descoperit resturi de locuințe relativ spațioase și solid construite ale culturii Criș, locuințe din care lipseau însă în mod constant rășnițele de mână (cu unele excepții nu prea concludente la Valea Lupului), deși o parte din ceramică este slăbită cu paie de grâu de tip *monococcum*. Rămâne însă, cel puțin pentru moment, inexplicabilă lipsa oricăror influențe reciproce între cele două culturi, iar în procesul de dezvoltare ulterioară, paternitatea aparent exclusiv liniar-ceramică (în raport cu cultura Criș) a culturii precucuteni. Acest lucru trebuie înțeles în sensul că în structura culturii precucuteni nu există niciun element care să poată deriva din cultura Criș propriu zisă. Pe de altă parte, elementele de decor spiralo-meandrice folosite în pictura Criș par a indica în primul rând o durată mai lungă a acestei culturi și, în al doilea rând, un contact cu un grup folosind elemente spiralo-meandrice de caracter „textil”. Acest contact se va fi petrecut însă mai probabil în regiunea Tisei și a Dunării.

Dificultățile întâlnite cu prilejul încercării de a stabili ordinea de succesiune în timp a culturilor neolitice amintite devin și mai acute și își vădesc întreaga acuitate, atunci când întreprindem lămurirea problemei privind rolul pe care îl va fi jucat populația liniar-ceramică în geneza culturii Tripolie-Cucuteni.

În adevăr, concepția unei dezvoltări rectilinii, în deplină continuitate de-a-lungul etapelor încă ipotetic inseriate Criș—ceramică liniară—precucuteni—protocucuteni—Cucuteni A, ar trebui să rezolve o serie întreagă de dificultăți serioase, înainte de a fi acceptată ca o explicație istorică a

procesului de formare a culturii Cucuteni-Tripolie. Cea mai facilă — și ne grăbim să adăugăm și cea mai naivă — soluție a problemei privind geneza culturii Cucuteni-Tripolie ar fi — în fața noilor descoperiri din Moldova — aceea care ar vedea în cultura ceramică liniară componenta care a contribuit cu sistemul de ornamentare spiralo-meandric și în genere cu ceramica incizată, iar în cultura Criș componenta care a adus în principal tehnica picturii. Faptul însă că procesul unei astfel de sinteze ni se înfățișează concret, după ipotezele de cronologie relativă pe care suntem obligați să le avem în vedere astăzi, sub forma culturii precucuteni, înlătură dintru început posibilitatea unei sinteze directe și imediate între aceste două componente, sinteză care să reprezinte cu adevărat cultura Cucuteni. Aceasta, deoarece cultura precucuteni nu cunoaște pictura în forma presupusă de ascendența admisă și de efectul scontat. Cu alte cuvinte, indiferent ce formă am admite drept primă fază a culturii Cucuteni propriu zise — protocucutenianul sau faza Cucuteni A — aceasta nu s'a putut desvolta direct și exclusiv din precucutenian, deoarece materialul cunoscut până în prezent nu ne îngăduie să derivăm nici tehnica picturii liniare cu alb, nici pe cea a tricromiei, din precucuteni.

Evident că această situație s'ar putea schimba în urma unei cercetări mai adânci și a unei cunoașteri mai complete a culturii precucuteni, care să dovedească existența picturii în această fază. Considerațiile expuse până acum, ni se par a impune lărgirea săpăturilor în precucutenian.

De altfel, cultura precucuteni mai prezintă și un alt caracter, care de data aceasta vorbește împotriva descendenței exclusiv liniar-ceramice a ei. Este vorba de modul de ornamentare cu ajutorul canelurilor sau „plisărilor” din ceramica precucuteni. Acest mod de ornamentare este de origine sud-orientală. El apare în Balcani, în Ungaria de răsărit și în câmpia Dunării de jos, cel mai timpuriu la nivelul etapei Vinča A (sau Vinča I), deci *post* Criș, și este străin ceramicii liniare. În geneza culturii precucuteni trebuie admisă așa dar și o atingere cu o cultură posedând acest element. Ținând seama de faptul că în teritoriul pe care este răspândită cultura precucuteni (Sud-Vestul extrem al U. R. S. S. și Moldova) nu se cunoaște până în prezent niciun grup anterior posedând acest element, suntem obligați să admitem fie că un astfel de grup a existat și va fi descoperit, fie că atingerea se va fi petrecut în alt spațiu și cultura precucuteni a pătruns gata formată în spațiul în care ne este documentată. Or, situația generală a neoliticului din regiunile dintre Dunărea mijlocie și Nipru, așa cum o cunoaștem astăzi, face imposibilă această din urmă eventualitate; urmează în consecință că soluția trebuie căutată în altă direcție, și anume, în părăsirea viziunii unei dezvoltări rectiliniiare și în îndreptarea atenției noastre către posibilitatea unor complexe îmbricări și suprapuneri de grupe culturale și de influențe în procesul de naștere a culturii Cucuteni-Tripolie. În primul rând, trebuie contat în consecință și pe participarea unui grup care a transmis culturii precucuteni ceramica plisată, grup care nu poate fi decât o formație de tip Vinča A.

După cum se vede, atât rolul liniar-ceramice, cât și cel al culturii precucuteni, în geneza culturii Cucuteni propriu zise, nu este de loc atât de dela sine înțeles și de imediat aparent pe cât s'ar fi putut presupune.

Pentru a rezolva dificultățile ivite, este necesar în primul rând să lărgim aria teritorială în care plasăm problema, iar în al doilea rând să încercăm să stabilim ce înțelegem prin cultura Cucuteni propriu zisă și în ce măsură avem de a face cu un singur aspect al culturii Cucuteni propriu zise inițiale, sau cu mai multe. În ceea ce privește primul punct, trebuie avută în vedere evoluția, în parte paralelă, petrecută în colțul de Sud-Est al Transilvaniei, în valea superioară a Oltului, pe teritoriul culturii Ariușd. În afară de aceasta, este necesar să se examineze și eventuala participare la procesul care ne preocupă a grupului neolitic din Nordul Munteniei și Sud-Estul Moldovei cu formele lui specifice de tip Boian și Ariușd-Gumelnița. Ne gândim în primul rând la Băești-Aldeni și la Stoicani și subliniem că avem de a face în acest spațiu cu fenomene strâns legate de cele din valea Oltului de sus.

În legătură cu al doilea punct, se impune să se examineze cu toată atenția problema culturii așa numită protocucuteni și aceea a originii picturii tricrome de tip Cucuteni A.

Cu privire la evoluția în spațiul Ariușd: au fost cercetători care au încercat să sprijine sugestia după care primele forme ale culturii ceramice pictate est-europene s'ar fi dezvoltat în aria Ariușd și de acolo s'ar fi extins spre răsărit. Descoperirea în Moldova apuseană a unor forme specifice Ariușd putea sprijini această sugesție. Aceasta cu atât mai mult cu cât Radu Vulpe a socotit că poate identifica la Izvoare un nivel posterior stratului precucuteni și anterior celui Cucuteni A clasic, nivel al cărui conținut a fost desemnat de el ca „protocucuteni”. Acest nivel protocucuteni este caracterizat, după câte s'au putut afla până în prezent, prin pictură cu alb, așa numită bicromă, exact de genul celei similare din cultura Ariușd. Există, așa dar, posibilitatea ca precucutenianul să fie urmat în Moldova de un aspect timpuriu Ariușd („protocucuteni”), în legătură cu care se pune întrebarea, după câte știm noi încă nelămurită, dacă el a folosit pictura tricromă și ce gen anume de pictură tricromă. S'ar desemna astfel existența unei faze inițiale a culturii Cucuteni de tipul bicrom sau, dacă voiți, Ariușd timpuriu.

Să încercăm să vedem ce se poate stabili în spațiul Ariușd cu privire la geneza acestui grup. În acel spațiu, succesiunea stratigrafică probabilă a grupurilor neolitice mai vechi este, în stadiul actual al documentării noastre, următoarea: cultura Criș, bogat documentată deocamdată în urma sondajelor din 1949 la Leț-Vârhegy (Trei Scaune); urmează cultura Boian de tip Țara Săcuiască și apoi seria fazelor culturii cu ceramică pictată de tip Ariușd. Și aici se intercalează așa dar între cultura Criș, care ar fi putut transmite pictura, și cultura Ariușd, o altă cultură, cea Boian, corespunzând aproximativ prin decorul incizat și canelat și prin motivistica spiralo-meandrică, ca și prin lipsa picturii veritabile, fenomenului precucuteni din Moldova. Așa dar, nici aici nu se poate dovedi o transmisie directă, liniară, a picturii și totodată și a motivisticii spiralo-meandrice. Trebuie să recunoaștem însă că o sinteză Criș-Boian în spațiul Oltului superior poate explica în mod suficient geneza culturii vechi Ariușd, chiar dacă se ivesc noi dificultăți în legătură cu geneza culturii Boian însăși. Este de remarcat însă faptul că, exact ca și pentru grupul precucuteni, și pentru cultura Boian trebuie postulate o componentă liniar-ceramică și o componentă „balcanică”, respectiv Vinča (pentru ceramica plisată). În ceea ce privește grupul Băești-Aldeni-

Stoicani, el va fi putut juca, față de Moldova, același rol pe care l-a jucat grupul consanguin de peste munți.

Rezultatul acestei scurte analize mi se pare a fi acela că trebuie să admitem, cel puțin pentru zona apuseană, dela Apus de Siret, a ariei ceramice pictate de tip Ariușd-Cucuteni, o fază inițială, gen protocucuteni. Geneza ei nu poate fi explicată decât admițând pe de o parte intervenția, încă nelămurită prin descoperirile de până acum, a unor elemente „balcanice” transmise prin grupul Vinča A. Transmisia s'a putut face mai probabil prin Ardeal, prin intermediul grupului vechiu Turdaș. În al doilea rând, în ceea ce privește pictura, trebuie să se găsească o soluție, care, ca să spunem așa, să permită culturii Criș transmiterea ei grupului protocucuteni. De abia o eventuală sinteză între grupul protocucuteni și cel precucutenian ar putea, în cadrul acestui fel de a vedea lucrurile, să explice nașterea grupului Cucuteni A clasic, cu pictură tricromă. Această pictură tricromă ar reprezenta așa dar o dezvoltare ulterioară, sau un adaus ulterior dintr'un sector încă neprecizat. Același lucru ar fi valabil și pentru pictura pe fond alb (așa numita „Weisskeramik” a lui H. S c h m i d t), care reprezintă o tehnică canonizată, specifică grupului Cucuteni A clasic. Chiar în cazul în care grupul protocucuteni, mai mult postulat astăzi decât concret documentat, va fi cunoscut pictura de gen tricrom, ar rămâne să se vadă de ce gen a fost această pictură și dacă ea nu-și găsește o derivare clară din pictura Criș. Nu trebuie să se uite de altfel faptul că în centrul Transilvaniei s'a dezvoltat, foarte probabil pe bază Criș sau Turdaș vechiu, un puternic grup de ceramică pictată, pe care noi l-am numit vest-românesc, iar alți cercetători, central-ardelean și care a putut transmite grupului Ariușd unele stiluri de pictură dezvoltate de el.

După cum ni se pare că se prezintă lucrurile astăzi, ar urma să socotim cultura precucuteni nu ca un ascendent direct al culturii Tripolie-Cucuteni, ci ca unul colateral, ca o dezvoltare particulară pentru o vreme, contopită mai târziu în sinteza generală, complexă, a culturii Tripolie-Cucuteni. Dificultatea legată de poziția relativ-cronologică pe care am fost siliți să o atribuim culturii Criș, în contrast cu rolul formativ pe care i l-am atribuit de asemenea în geneza culturii Ariușd-Cucuteni-Tripolie, urmează să fie rezolvată prin cercetări viitoare de teren și prin studii mai adâncite cu privire la dezvoltarea ulterioară a culturii Criș și în direcția Vinča A și a grupului cu ceramică vest-românească.

* * *

În încheierea acestei analize, de a cărei temeritate și de al cărei caracter problematic și provizoriu suntem deplin conștienți, ni se pare că trebuie subliniate cu precădere două lucruri: în primul rând acela că procesul de formare a modului de viață caracteristic pentru treapta mijlocie a barbariei în regiunile de care ne-am ocupat s'a petrecut de sigur prin transformarea și îmbogățirea treptată a vieții unui fond local de populație, dar în cadrul unui spațiu teritorial mai larg, în cuprinsul căruia diferitele triburi s'au deplasat și s'au contopit în chip felurit, ele fiind însă toate de străveche origine europeană. Influențele dinafară au fost asimilate pe o structură social-economică care s'a dezvoltat organic, potrivit cu legile care determină în genere evoluția societăților omenești.

În al doilea rând, socotim că trebuie reținut caracterul complex al acestui fenomen, complex și complicat. Suntem de părere că opinia la care ne-am oprit, cu privire la absența unei dezvoltări pur liniare, nu face decât să ne ajute să sesizăm mai exact realitatea istorică vie, fără a întuneca sau anula în niciun chip acțiunea fără de greș a legilor amintite.*)

*) Dela data redactării acestei comunicări și până la apariția ei în tipar, au intervenit două împrejurări, care sunt menite să modifice în parte cele expuse aici. 1. Autorul nu mai socotește că neoliticul din patria noastră, pe care îl discută, reprezintă treapta *de mijloc* a barbariei, ci pe cea *de jos*. 2. În sondajele dela Larga Jijia (Iași) din 1951 s'au descoperit în cuprinsul culturii *precucuteni* elemente ceramice de clară tradiție *Criș* (raportul asupra descoperirilor dela Larga Jijia se va tipări în numărul viitor al acestei reviste).